

Samen op (onder)zoek

Participatieve methodieken voor geëngageerde
onderzoekers en praktijkwerkers

Liesbeth De Donder - Lieselot Degraeve
Bas Dikmans - Silke Marynissen

COLOFON

Samen op (onder)zoek: participatieve methodieken voor geëngageerde onderzoekers en praktijkwerkers

Liesbeth De Donder, Lieselot Degraeve, Bas Dikmans, Silke Marynissen (redactie)

Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Educatiewetenschappen

Brussel

ISBN 9789077130162

Eerste versie

@ 2025 Liesbeth De Donder, Lieselot Degraeve, Bas Dikmans, Silke Marynissen

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder duidelijke bronvermelding. Overname van tekst is toegestaan mits de oorspronkelijke auteur(s) en titel expliciet worden vermeld, zowel van het boek als van het betreffende hoofdstuk. Het is niet toegestaan de inhoud te wijzigen of voor commerciële doeleinden te gebruiken zonder schriftelijke toestemming van de auteur(s).

Vormgeving: Lieselot Degraeve

Illustraties: Zoë Claessens

www.samenoponderzoek.be

Licentie

Samen op (onder)zoek: participatieve methodieken voor geëngageerde onderzoekers en praktijkwerkers © 2025 by Liesbeth De Donder, Lieselot Degraeve, Bas Dikmans, Silke Marynissen is licensed under CC BY-NC-ND 4.0. To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

PARTICIPATIE BETER BEGRIJPEN: TYPOLOGIEËN, MODELLEN EN VERWANTE BEGRIPPEN

SARAH DURY, BAS DIKMANS

Wat betekent het eigenlijk om te participeren? *Meedoen* klinkt eenvoudig, maar *participatie* is in de praktijk een complex begrip. In het kader van participatief actieonderzoek is het essentieel om niet alleen stil te staan bij de vormen van participatie, maar ook bij de onderliggende verhoudingen van macht. Dit hoofdstuk verkent het concept *participatie* in zijn veelzijdigheid: als doel en als middel, als machtsvraagstuk, en als relationeel proces. Daarnaast bespreken we verschillende modellen om participatie te begrijpen en analyseren, en verkennen we verwante begrippen zoals *co-creatie*, *sociale innovatie* en *social design*. Op die manier biedt dit hoofdstuk een theoretisch fundament voor de meer praktijkgerichte bijdragen in het tweede deel van dit boek.

- 1 HET CONCEPT PARTICIPATIE
- 2 VORMEN EN NIVEAUS VAN PARTICIPATIE
- 3 VERWANTE CONCEPTEN: CO-CREATIE, SOCIALE INNOVATIE EN SOCIAL DESIGN
- 4 TOT SLOT

1. HET CONCEPT PARTICIPATIE

Participatie is een begrip dat op het eerste gezicht eenvoudig lijkt: het gaat om meedoen. Maar wie dieper graaft, merkt dat *participatie* een veelgelaagd en contextafhankelijk concept is. Wat *meedoen* precies betekent, voor wie, onder welke voorwaarden, en met welk doel, verschilt sterk naargelang de setting, of dat nu gaat om onderzoek, beleid, zorg, onderwijs of activisme.

1.1 Participatie als paraplueterm

Participatie is een paraplueterm die in verschillende contexten gebruikt kan worden. Hieronder geven we enkele omschrijvingen uit de literatuur die helpen om het concept beter te begrijpen.

We kunnen participatie algemeen omschrijven als ‘de verschillende vormen van betrokkenheid in sociale praktijken’ (Urbaniak & Wanka 2023). Participatie heeft als doel ‘om gelijke deelname, co-leren, gemeenschapsmobilisatie, en persoonlijke en sociale transformatie te bereiken’ (Spinuzzi, 2005). Een andere, meer politiek-georiënteerde omschrijving is die van de United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), die participatie beschouwt ‘in relatie tot het vermogen om besluitvormingsprocessen van maatschappelijke organisaties op alle niveaus te beïnvloeden’. In de definitie van The World Bank Participation Sourcebook is participatie ‘een proces waarbij stakeholders invloed uitoefenen op en medezeggenschap hebben over ontwikkelingsinitiatieven en de beslissingen en middelen die hen beïnvloeden’.

Wat opvalt, is dat participatie hier niet alleen gaat over betrokkenheid, maar ook over invloed en zeggenschap. Participatie zonder macht om iets te veranderen wordt al snel symbolisch of louter communicatief beleid.

1.2 Participatie als middel en als doel

Participatie kan gezien worden als middel om iets te bereiken of als een doel op zich. Participatie als **middel** betekent dat participatie een strategie is om tot een beter resultaat te komen. Denk aan meer gedragen beleidsbeslissingen of de ontwikkeling van inclusievere diensten of projecten. In deze visie is participatie noodzakelijk om een bepaalde uitkomst te bereiken. Het benut lokale kennis en ervaringen als input, maar laat de eindbeslissing vaak bij professionals of beleidsmakers.

Participatie als **doel** vertrekt van een meer emanciperende logica. Hier is het doel niet een beter eindproduct, maar het proces zelf: mensen actief betrekken, hun stem laten horen, hun positie versterken. Participatie draagt bij aan burgerschap, zelfsturing, collectief leren en gemeenschapsontwikkeling. Het is niet alleen een methodiek, maar ook een vorm van maatschappelijke democratisering. Tabel 1 bevat een aantal voorbeelden van participatie als middel en als doel.

Participatie als middel	Participatie als doel	Participatie als middel en als doel
Voorbeeld: Meedenken over de inrichting van het plein Een stadsbestuur wil een nieuw buurtplein aanleggen en organiseert een inspraakmoment met bewoners. De stad presenteert enkele ontwerpen, en bewoners mogen reageren. Op basis van hun opmerkingen worden aanpassingen gedaan (bijvoorbeeld meer zitbanken, extra speeltoestel).	Voorbeeld: Samen een buurtkrant maken In een wijkwerking starten buurtbewoners een gezamenlijk project: een maandelijkse krant met verhalen uit hun eigen buurt. Ze bepalen zelf de thema's, doen interviews met andere bewoners en versterken basisvaardigheden zoals schrijven, lay-out en fotografie. Er is ondersteuning van een sociaal werker, maar de bewoners nemen zelf initiatief.	Voorbeeld: Co-onderzoek met jongeren in de jeugdhulp Een onderzoeksinstelling werkt samen met jongeren in de jeugdhulp om hun ervaringen in beeld te brengen. Jongeren kiezen de onderzoeksvraag ('Wat betekent veiligheid voor ons in de voorziening?'), voeren zelf interviews, analyseren mee en presenteren de resultaten aan beleidsmakers.
Toelichting: Participatie is hier een middel om een project beter af te stemmen op de noden van de buurt en om draagvlak te creëren. De kaders (budget, deadlines, doel) liggen grotendeels vast. De bewoners mogen meedenken, maar niet meebeslissen.	Toelichting: Hier is het participatieproces het doel op zich: het gaat om zelfontplooiing en eigenaarschap. De focus ligt minder op een perfect eindproduct, meer op het leerproces, het samen doen en de verbondenheid die ontstaat.	Toelichting: Dit project combineert participatie als middel én als doel: het wil beleidsaanbevelingen doen (middel) én jongeren versterken in hun handelingsvermogen en onderzoeksvaardigheden (doel).
Voordeel: efficiënt, concreet, resultaatgericht Beperking: beperkte invloed, risico op schijnparticipatie	Voordeel: versterkt sociale cohesie en burgerschap Beperking: minder gericht op beleidsimpact of structurele verandering	Voordeel: werkt aan structurele en persoonlijke verandering Uitdaging: vraagt tijd, vertrouwen en aandacht voor machtsevenwicht

Tabel 1. Voorbeelden van participatie als middel en als doel

Deze tweedeling roept de vraag op: 'Wanneer is participatie 'echt'?' Of nog: 'Wie bepaalt de agenda, wie beslist over het proces, en wie heeft toegang tot de middelen om te participeren?'

1.3 Deelnemen is niet hetzelfde als deelhebben

Binnen participatieprocessen is het onderscheid tussen *deelnemen* en *deelhebben* van fundamenteel belang. De termen worden vaak door elkaar gebruikt, maar verwijzen in wezen naar verschillende dimensies van betrokkenheid. **Deelnemen** heeft betrekking op de feitelijke aanwezigheid van mensen in activiteiten of overlegstructuren. Het zegt iets over wie er meedoet, maar niet noodzakelijk over de kwaliteit van die betrokkenheid.

Deelhebben, daarentegen, verwijst naar de mate waarin mensen zich echt betrokken, erkend en vertegenwoordigd voelen. Zoals Bart Rogé (2020) stelt: 'Deelhebben is niet hetzelfde als deelnemen.' Het is mogelijk dat mensen deelnemen zonder werkelijk te ervaren dat ze invloed hebben, dat ze ertoe doen of dat hun stem betekenisvol is.

Het begrip *deelhebben* nodigt uit tot een meer relationele en structurele kijk op participatie. Het is geen individuele eigenschap, maar een ervaring die ontstaat in de interactie met anderen en met structuren die al dan niet ruimte laten voor verschil, voor verhalen die afwijken van de dominante norm. Deelhebben impliceert erkenning, aansluiting en eigenaarschap (Socius, 2023). Het gaat over het gevoel dat je ergens toe behoort, dat jouw perspectief ertoe doet, en dat je de ruimte krijgt om mede vorm te geven aan het proces of project waar je deel van uitmaakt.

In sociaal-cultureel werk wordt participatie daarom niet uitsluitend beoordeeld op kwantitatieve criteria, zoals het aantal deelnemers, maar ook op kwalitatieve aspecten zoals betekenisverlening en verbondenheid. Mensen kunnen deelnemen aan een project zonder dat het aansluit bij hun leefwereld of zonder dat ze zich herkennen in de manier waarop het georganiseerd is. Deelhebben veronderstelt daarentegen dat mensen de mogelijkheid hebben om te resoneren met wat er gebeurt, om hun eigen leefwereld en identiteit terug te vinden in de ruimte die wordt geboden. Zoals Socius (2023) het formuleert: 'Participatie krijgt pas waarde als mensen zichzelf kunnen herkennen in het proces, het product en het doel.'

Deelhebben is ook onlosmakelijk verbonden met structurele voorwaarden: toegang tot informatie, tot ruimte, tot tijd en ondersteuning. Zonder deze randvoorwaarden dreigt participatie zich te beperken tot symbolische uitnodiging, waarbij weliswaar formele betrokkenheid wordt georganiseerd, maar zonder echte machtsoverdracht of mogelijkheid tot medezeggenschap. Dat verhoogt het risico op schijnparticipatie.

In het kader van participatief actieonderzoek is dit onderscheid tussen deelnemen en deelhebben bijzonder relevant. Participatie is immers niet alleen een middel tot kennisproductie, maar ook een proces van emancipatie en sociale verandering. Deelhebben betekent dat participanten niet alleen input leveren, maar ook daadwerkelijk invloed uitoefenen op de onderzoeksagenda, op de manier van werken en op de betekenis van de uitkomsten. Het betekent dat ze zichzelf kunnen herkennen in het proces en zich eigenaar kunnen voelen van wat eruit voortkomt. In dat opzicht is deelhebben een toetssteen voor de kwaliteit en diepgang van participatief werken.

2. VORMEN EN NIVEAUS VAN PARTICIPATIE

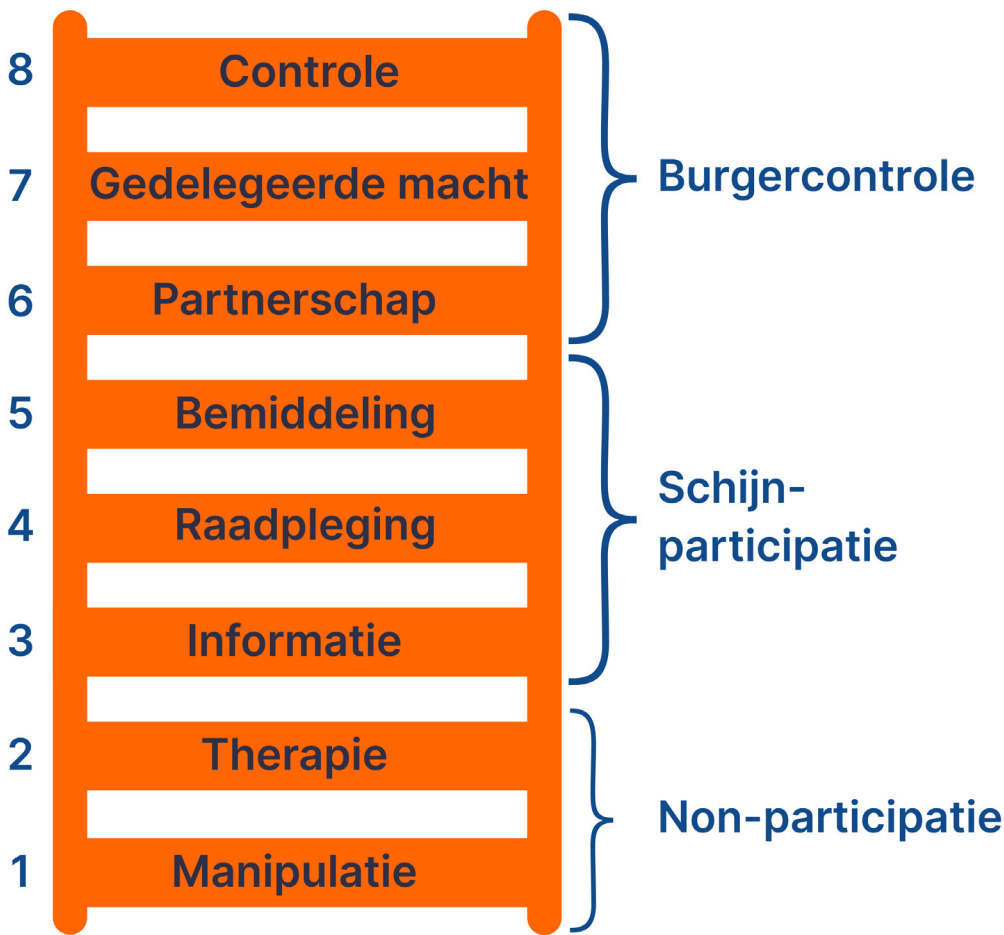
Participatie krijgt in de praktijk op verschillende manieren vorm. Dat kan variëren van louter informeren tot gezamenlijk beslissingen nemen of zelfs volledige controle geven aan burgers of deelnemers. In dit deel verkennen we drie veelgebruikte modellen om participatie te analyseren: de participatieladder, de participatiepiramide en het participatiewiel. Elk model maakt verschillende dimensies van participatie zichtbaar en legt andere accenten. Samen geven ze een rijk beeld van hoe participatie in de praktijk kan functioneren en waarom het niet altijd wenselijk is om te streven naar 'meer' of 'hogere' participatie als universeel ideaal.

Model	Focus	Hiërarchie	Sterkte	Kritiek
Participatie-ladder	Macht en controle	Sterke hiërarchie in de niveaus	Maakt machtsverdeling zichtbaar	Werkt normatief
Participatie-piramide	Mate van betrokkenheid en bereik	Hiërarchisch qua aantal betrokkenen per niveau	Toont realistisch bereik	Impliceert passiviteit onderaan
Participatie-wiel	Gelijkwaardigheid en variatie in vormen	Geen hiërarchie	Erkent alle vormen als waardevol	Mist gradaties van invloed

Tabel 2. Participatieladder, -piramide, en -wiel en de nuance tussen de drie modellen

2.1 De participatieladder

De participatieladder van Arnstein (1969) is een bekend en invloedrijk model voor burgerparticipatie en besluitvormingsprocessen. Het model beschrijft acht niveaus van participatie, gaande van manipulatie (non-participatie) tot volledige burgercontrole.

Figuur 1: Participatieladder van Arnstein

De twee onderste niveaus op de ladder zijn **manipulatie** en **therapie**, de twee vormen van non-participatie. *Manipulatie* betekent dat mensen worden ingeschakeld om een proces te rechtvaardigen zonder echte inspraak. *Therapie* betekent dat burgers worden gecorrigeerd in plaats van serieus genomen, waarbij participatie eerder een vorm van controle is.

Het derde, vierde en vijfde niveau zijn **informatie, raadpleging en bemiddeling**. *Informatie* betekent dat burgers toegankelijke en transparante informatie krijgen, maar ze kunnen niet actief deelnemen aan besluitvorming. Bij *raadpleging* wordt er naar hun advies gevraagd, bijvoorbeeld in enquêtes of focusgroepen, maar is het onduidelijk wat er met het advies gebeurt. *Bemiddeling* betekent dat burgers beperkte invloed of inspraak krijgen, maar de beslissingsmacht blijft bij de autoriteiten. Bij deze drie niveaus is er weinig ruimte voor dialoog en blijft het recht om beslissingen te nemen bij de machthebbers.

Deze drie niveaus worden ook wel *tokenisme* of **schijnparticipatie** genoemd. Iemand uitnodigen voor een gesprek en ervaringen en kennis laten delen, is niet hetzelfde als aan participatie doen. Voor effectieve participatie moet er iets gedaan worden met die stem in de besluitvorming. Doen alsof de participant blij mag zijn om rond de vergadertafel te zitten en het directe vertegenwoordiging noemen, wordt ook schijnparticipatie genoemd.

De bovenste drie niveaus van de ladder zijn **partnerschap, gedelegeerde macht en controle**, de drie niveaus van burgermacht. *Partnerschap* betekent dat burgers in gesprek gaan en onderhandelen met machthebbers over beslissingen. Ze delen dan ook de macht. Bij *gedelegeerde macht* krijgen de burgers een deel van de beslissingsmacht toebedeeld. *Controle* houdt in dat burgers de volledige controle hebben over het besluitvormingsproces. Daarnaast dragen zij de verantwoordelijkheid en voeren ze ze zelf de beslissingen uit.

Arnstein stelt dat de grenzen tussen deze niveaus niet altijd strak afgebakend zijn, maar dat er alleszins een **hiërarchische lijn** in zit. In haar visie is volledige participatie het einddoel. De verticale ladder impliceert dat de hogere niveaus van participatie altijd beter zijn dan de lagere niveaus, en dat volledige burgercontrole de ultieme vorm van participatie is om na te streven.

Toch roept dit hiërarchische model vragen op. Is meer participatie altijd beter? In de praktijk is dat niet altijd haalbaar of gewenst. Sommige mensen geven de voorkeur aan een minder actieve vorm van participatie, zoals geïnformeerd worden of advies krijgen. Demos vzw (z.d.) legt de participatieladder horizontaal in hun visie over participatie in jeugdwerk, cultuur en sport. Ze geven daarbij aan dat niet iedereen noodzakelijk het niveau van zeggenschap wil bereiken; sommigen willen juist participeren met het doel om ergens toe te behoren. Bovendien is mee beslissen en organiseren niet evident voor iedereen. Demos vraagt daarom de nodige voorzichtigheid om dit als ideaal te projecteren. 'De meer actievere vormen van participatie passen in een westers kader waar mondigheid en assertiviteit centraal staan, iets wat niet voor elke jongere vanzelfsprekend is'.

Verder is Arnsteins ladder sterk gericht op het **herverdelen van macht** tussen burgers en de overheid. Participatie hoeft niet altijd om machtsverhoudingen te gaan, maar ook om samenwerking, dialoog en wederzijds begrip. Macht is één dimensie van participatie, en te veel nadruk daarop kan andere belangrijke aspecten van participatie, zoals vertrouwen en wederzijds leren, ondermijnen.

Tot slot is het belangrijk om het concept *tokenisme* (schijnparticipatie) niet te simplistisch te beschouwen. Informatie, raadpleging en bemiddeling worden vaak als oneerlijk afgeschilderd, terwijl in sommige situaties deze vormen van participatie wel een waardevolle rol kunnen spelen. Voor sommige mensen kan informatie of raadpleging precies de juiste vorm van participatie zijn, gezien hun situatie of voorkeuren. Zo kan burgers informeren een belangrijk deel zijn van participatie, zolang het onderdeel is van een breder participatieproces.

2.2 Participatiepiramide

Brosens en collega's (2016) gebruikten in hun onderzoek naar participatie en inspraak van mensen in detentie in de gevangenis van Gent de participatieladder in focusgroepen, met als doel inzicht te krijgen in welke vormen van participatie en inspraak er bestonden in deze context. In de gesprekken werd er kritiek geuit op de hiërarchische voorstelling van dit model. In navolging daarvan werd de participatieladder omgevormd tot een participatiepiramide, die vaak wordt gebruikt in de literatuur over politieke participatie. Een piramidemodel wijst op het feit dat weinig mensen betrokken zijn bij de hoogste niveaus, maar dat ze in verhouding wel een actievere participatierol opnemen. Onderaan zijn meer burgers actief in absolute getallen, maar op een minder actieve wijze. Hoe hoger in de piramide, hoe kleiner de groep die bereikt wordt. Om dit model te illustreren, maken we gebruik van het onderzoek van Brosens en collega's (2016, 2018), meerbepaald Figuur 2, aangevuld met voorbeelden in Tabel 3.

Figuur 2. Participatiepiramide (Brosens et al., 2016)

Bovenaan de piramide vinden we de mensen in detentie die een actieve rol opnemen, bijvoorbeeld in een werkgroep communicatie. Zij denken samen met personeel na over communicatieproblemen in de gevangenis en bedenken oplossingen. Personeel en mensen in detentie nemen samen beslissingen over welke acties de gevangenis zal ondernemen. Een ander voorbeeld is dat mensen in detentie vrij zelfstandig beslissingen mogen nemen, bijvoorbeeld over een activiteit die ze zelf organiseren en waar ze een budget voor krijgen. Die rollen zijn weggelegd voor een beperktere groep. Niet iedereen heeft de behoefte om op een dergelijk niveau te participeren. In de onderste delen van de piramide zijn meer mensen betrokken. Zo is het bijvoorbeeld van essentieel belang dat alle mensen in detentie geïnformeerd zijn over hun rechten en mogelijkheden om te participeren in de gevangenis, als zij dat wensen. Die informatieverbreiding kan zowel via mondelinge als schriftelijke communicatiekanalen (Brosens et al., 2016). Tabel 3 geeft weer welke rol personen in detentie en professionals kunnen opnemen per niveau (Brosens, 2018).

	Rol van personen in detentie	Rol van professionals
Meebeslissen	Initiatiefnemers, medebeslissers, verantwoordelijken, eigenaars van het proces.	Ondersteunen en faciliteren. Creëren ruimte zodat personen in detentie zelf het beleid kunnen vormgeven.
Co-producen	Actieve partners in besluitvorming binnen afgesproken kaders en randvoorwaarden.	Ontwikkelen beleid samen met personen in detentie, rekening houdend met hun beslissingen.
Adviseren	Adviseurs die actief ideeën en suggesties aandragen.	Stellen beleid op terwijl zij luisteren naar de ideeën en oplossingen van personen in detentie.
Raadplegen	Worden bevraagd en mogen feedback geven, maar hebben geen beslissingsmacht.	Stellen beleid op en geven personen in detentie de kans om opmerkingen te maken, maar zonder de garantie dat die worden meegenomen.
Informeren	Krijgen informatie, leveren geen inhoudelijke bijdrage.	Stellen beleid zelfstandig op en brengen personen in detentie daarvan op de hoogte.
Geen participatie	Geen betrokkenheid of inspraak.	Stellen beleid volledig zelfstandig op zonder communicatie naar personen in detentie.

Tabel 3. Rol van personen in detentie en professionals

2.3 Participatiewiel

Een derde benadering van de mogelijke niveaus van participatie is het participatiewiel, ontwikkeld door het Vlaams Patiëntenplatform (z.d.) om patiëntenparticipatie te bevorderen. De wielvorm benadrukt dat elke vorm van participatie belangrijk is, in tegenstelling tot de laddervorm, die de indruk geeft dat de hogere participatieniveaus beter zijn dan de lagere. Het wiel kent zes facetten, toegepast op patiëntenparticipatie maar ook toepasbaar in andere situaties waar aan participatie wordt gedaan.

Figuur 3. Participatiewiel (Vlaams Patiëntenplatform, z.d.)

2.4 Reflectie over de drie modellen

De participatieladder van Arnstein is een belangrijk en invloedrijk model dat inzicht biedt in de verschillende niveaus van burgerparticipatie. Maar de hiërarchische structuur, de nadruk op macht, en het veronderstelde belang van hogere participatieniveaus leidden tot kritiek. Alternatieve modellen zoals het participatiewiel en de piramide bieden oplossingen voor deze beperkingen door participatie contextgericht en minder hiërarchisch te benaderen.

Deze kritieken en alternatieve modellen helpen ons om participatie beter te begrijpen. Participatie is immers **niet neutraal**: het gaat altijd over macht, erkenning, invloed, maar ook over vertrouwen en relationele ruimte. Participatie is een proces, contextgebonden, waarbij we waakzaam zijn voor participatiedwang en uitsluiting.

Participatie is geen vast punt op een schaal, maar een **bewegend proces**. Iemand kan starten als geïnformeerde burger en later co-onderzoeker worden. Omgekeerd kunnen mensen tijdelijk minder actief worden. Flexibiliteit en timing zijn cruciaal: het participatieniveau moet mee evolueren met het proces, de noden en de levenssituatie van deelnemers. De juiste vorm van participatie hangt af van de **context**. In sommige situaties is informatievoorziening al een stap vooruit. In andere zijn gedeelde beslissingen noodzakelijk. Er is geen one-size-fits-all. Wat participatie waardevol maakt, is dat het aansluit bij mensen en ruimte biedt voor wat nodig is.

De norm dat participatie altijd goed is, kan leiden tot **participatiedwang**: mensen voelen druk om mee te doen, ook als ze niet willen of kunnen. Echt participatief werken betekent ook dat niet participeren een legitieme keuze is. Dat vereist respect voor grenzen en de mogelijkheid om gewoon te 'zijn' in plaats van te 'doen'.

Een belangrijke vraag is: 'Wie beschikt over de toegang en vaardigheden om te kunnen participeren?' Participatieve processen kunnen **uitsluiting versterken** als het niet gepaard gaat met ondersteuning. Participatief werken vraagt dus ook aandacht voor inclusie.

3. VERWANTE CONCEPTEN: CO-CREATIE, SOCIALE INNOVATIE EN SOCIAL DESIGN

3.1 Co-creatie

Co-creatie, co-productie, co-constructie zijn *buzz-words* geworden in het tegenwoordige debat rond participatie. Algemeen kan je stellen dat het bij alle drie de termen gaat om actieve betrokkenheid van burgers bij het vormgeven van diensten of beleid (Brandsen & Honingh, 2018). Het verschil ligt vooral in het moment waarop burgers betrokken worden. Co-creatie verwijst eerder naar het gezamenlijk ontwikkelen van ideeën en ontwerpen, vaak in de vroege fase van een proces. Co-constructie en co-productie gaan over deelname in een later stadium van een participatieproces, bijvoorbeeld door het mee uitvoeren of implementeren van plannen.

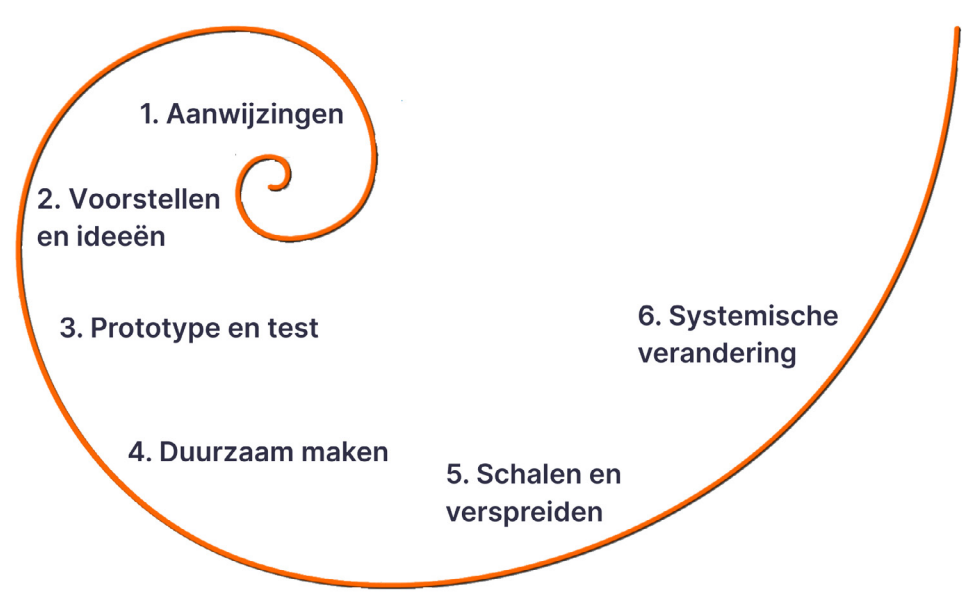
Deze termen worden niet door iedereen op dezelfde wijze geformuleerd. Een bekende typologie van Voorberg et al. (2015) onderscheidt burgers als initiatiefnemers (wat zij *co-creatie* noemen), mede-ontwerpers

(wat voor hen zowel *co-creatie* als *-productie* is), en mede-uitvoerders (wat ze *co-productie* noemen). Zo krijgen participanten niet alleen inspraak, maar ook mede-eigenaarschap over het proces en resultaat.

3.2 Sociale innovatie

Participatie speelt ook een sleutelrol in sociale innovatie, een proces dat gekenmerkt wordt door het ontwikkelen van nieuwe oplossingen voor maatschappelijke problemen. Volgens Nicholls en Murdock (2012) gaat sociale innovatie over het creëren van nieuwe ideeën én het vormen van nieuwe samenwerkingsverbanden.

Om te beschrijven hoe een proces van sociale innovatie eruitziet, bedachten Murray et al. (2010) de sociale innovatiespiraal met zes fases, van diagnose tot systemische verandering. Participatie situeert zich in verschillende fases: van input verzamelen tot beleid mee helpen hervormen.

Figuur 4. De sociale innovatiespiraal (Murray et al., 2010)

Fase	Voorbeeld: Sociale innovatie in een dienstencentrum: 'Samen aan tafel'
Fase 1 (prompts): aanwijzingen, inspiraties en diagnoses De behoefte aan innovatie ontstaat. Het probleem wordt vastgesteld en de vraag wordt gekaderd zodat de dieperliggende oorzaken, en niet alleen de symptomen, van het probleem worden aangepakt.	In de wijk signaleren buurtwerkers dat veel ouderen zich 's avonds eenzaam voelen. Gesprekken met oudere bewoners tonen aan dat er nood is aan regelmatige, warme ontmoetingsmomenten.
Fase 2 (proposals): voorstellen en ideeën Allerlei methodieken worden toegepast om inzichten en ervaringen te verzamelen.	In co-creatiesessies met ouderen, vrijwilligers en zorgpartners ontstaan ideeën zoals avondwandelingen of samen koken. Het idee van een wekelijkse buurtmaaltijd krijgt veel draagvlak.
Fase 3 (prototypes): prototype en test Het idee (bijvoorbeeld een nieuwe tool of dienst) wordt in de praktijk getest.	Drie proefavonden worden georganiseerd. Vrijwilligers (waaronder ook veel ouderen zelf) koken, ouderen schuiven aan. Evaluaties tonen succes, maar ook aandachtspunten zoals mobiliteit en dieetwensen.

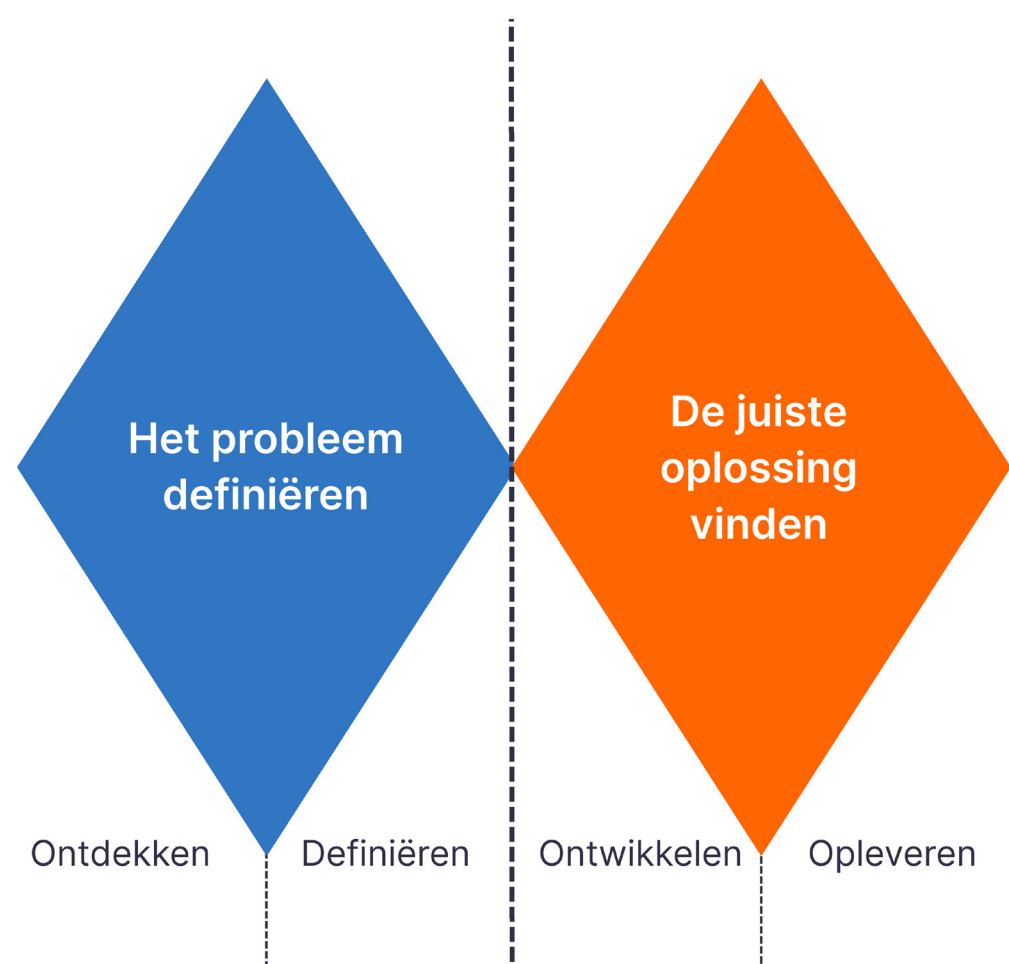
Fase 4 (sustaining): duurzaam maken Het idee wordt verfijnd en ondertussen zijn de nodige middelen er om op lange termijn de financiële zekerheid te waarborgen voor de initiatiefnemer.	Een vast vrijwilligersteam organiseert de avonden. Er komt ondersteuning van de stad en van een lokale supermarkt. Een draaiboek wordt opgesteld voor langdurige werking.
Fase 5 (scaling): schalen en verspreiden De innovatie wordt veralgemeend in een organisatie of de organisatie breidt zichzelf uit.	Twee andere buurthuizen starten met het concept. De stad erkent het als goede praktijk, en het project wordt gedeeld binnen het lokaal ouderenbeleid en in opleiding- en sociaal werk.
Fase 6 (systemic change): systemische verandering Deze fase omvat bijvoorbeeld sociale bewegingen, veranderingen in wetten en regelgeving, infrastructuur of nieuwe manieren van denken en handelen.	Het initiatief 'Samen aan tafel' inspireert bredere beleidsaanpassingen: in het stadsactieplan rond ouderenzorg wordt buurtgerichte participatie expliciet opgenomen. Andere steden nemen het model over. In opleidingen en welzijnsnetwerken groeit het besef dat ouderen zélf mee oplossingen kunnen ontwerpen en dragen, en niet enkel ontvangers van zorg zijn.

Tabel 4. Zes fases van innovatie geïllustreerd door 'Samen aan tafel'

Murray et al. (2010) geven aan dat de fases in de spiraal elkaar niet noodzakelijk strikt chronologisch opvolgen. De fasen bieden een pragmatische aanpak om sociale innovatie te analyseren, maar de ontwikkeling is niet lineair, wel iteratief. Elke sociale innovatie volgt bovendien zijn eigen dynamiek.

3.3 Social design

Ook binnen design ontstaat er toenemende aandacht voor participatie. Social design richt zich op maatschappelijke noden en betreft eindgebruikers, experts en stakeholders in een gedeeld ontwerpproces. Het bekende **Double Diamond-model** (Design Council, 2015) beschrijft dit als een iteratief proces van ontdekken, definiëren, ontwikkelen en opleveren. Het model bestaat uit vier fasen, verdeeld over twee diamanten: een eerste waarin het probleem wordt onderzocht, en een tweede waarin oplossingen worden ontwikkeld.

Figuur 5. Het Double Diamond-model (Design Council, 2015)

Fase	Voorbeeld: 'Van zwerfvuil naar buurtpunt'
Fase 1 (discover): ontdekking In deze fase verkennen ontwerpers samen met betrokkenen het probleem vanuit verschillende perspectieven. Er wordt bewust breder gekeken dan de oorspronkelijke vraag, om achterliggende noden en oorzaken te begrijpen.	Een stad wil iets doen aan zwerfvuil, maar tijdens gesprekken met buurtbewoners blijkt dat het vooral gaat om een gevoel van vervreemding en gebrek aan buurtgevoel. Het werkelijke probleem is dus sociaal, niet enkel praktisch.
Fase 2 (define): definiëren De inzichten uit de ontdekking worden geordend. Samen met deelnemers wordt gezocht naar de kern van het probleem. Wat is écht belangrijk? Wat is haalbaar? Hier wordt een concrete ontwerpvraag geformuleerd.	De ontwerpvraag wordt: 'Hoe kunnen we bewoners meer eigenaarschap geven over hun publieke ruimte?'
Fase 3 (develop): ontwikkelen Verschillende ideeën worden gegenereerd en uitgetest in kleine tests of prototypes. Er is ruimte voor experiment, fouten maken en bijsturen. Co-creatie met gebruikers blijft cruciaal.	Bewoners werken mee aan het ontwerpen van 'buurtpunten': kleurrijke borden met buurtverhalen en vuilnisbakken in één. Ze kiezen locaties, kleuren en werken zelf mee aan de plaatsing.

Fase 4 (deliver): opleveren De beste ideeën worden geïmplementeerd. Dat gebeurt stap voor stap, met voortdurende feedback van gebruikers. Wat werkt, wordt behouden en verder uitgerold.	De buurtpunten worden in meerdere straten geplaatst. Bewoners verzorgen ze zelf. De stad voorziet in opvolging en ondersteuning.
--	--

Tabel 7. Double Diamond-model geïllustreerd door 'Van zwerfvuil naar buurtpunt'

Het Double Diamond model is niet het enige model voor social design dat bestaat. Zie het hoofdstuk over het 5i-model van EVA bxl (hoofdstuk 15) om een alternatieve invulling te zien.

4. TOT SLOT

Participatie gaat fundamenteel over toegang tot invloed: invloed op beslissingen en op kennisproductie. In die zin is participatie onlosmakelijk verbonden met rechtvaardigheid, maar ook met de erkenning van verschillende vormen van weten en ervaren als legitieme bronnen van kennis.

In klassiek onderzoek en beleid zijn bepaalde stemmen vaker gehoord dan andere. Participatie betekent niet alleen mensen erbij halen, maar ook de bestaande machtsstructuren en vormen van uitsluiting bevragen. Wie wordt systematisch niet gehoord? En wie bepaalt wat als relevante of wetenschappelijke kennis telt?

Daarom wordt participatie in participatief actieonderzoek niet als een neutrale techniek beschouwd, maar als een ethische en politieke keuze. Het is een vorm van gedeeld eigenaarschap, waarbij mensen niet alleen inspraak hebben, maar ook medeverantwoordelijk worden voor het onderzoeks- of veranderingsproces.

De modellen en concepten die in dit hoofdstuk zijn besproken, van de participatieladder tot social design, tonen dat er geen universele of lineaire route is naar 'goede' participatie. Echte participatie sluit aan bij wat mensen nodig hebben en erkent ook het recht om niet mee te doen. In deel II van het boek zullen we zien hoe deze noties van participatie concreet tot uiting komen in participatieve onderzoekspraktijken en casussen.

REFERENTIES

Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>

Brosens, D., Dury, S., & Smetcoren, A.-S. (2016). Inspraak en participatie van gedetineerden in de gevangenis van Gent: Een kwalitatieve analyse. Vrije Universiteit Brussel. https://pald.research.vub.be/sites/default/files/2022-10/8.%20Rapport_inspraak_participatie_gedetineerden_gent_2016_druk.pdf

Brosens, D., Croux, F., & De Donder, L. (2018). Prisoners' Active Citizenship: An insight in European prisons.

Brussels: Vrije Universiteit Brussel. https://www.researchgate.net/publication/326176487_Prisoners'_Active_Citizenship_An_insight_in_European_prisons

Demos vzw. (z.d.). *De participatieladder plat gelegd: Het participatiecontinuüm*. https://demos.be/sites/default/files/01_participatieladder_plat_gelegd.pdf

Design Council. (2015). *Innovation by design: How design enables science and technology research to achieve greater impact*. <https://www.designcouncil.org.uk/fileadmin/uploads/dc/Documents/innovation-by-design.pdf>

Murray, R., Caulier-Grice, J., & Mulgan, G. (2010). *The open book of social innovation*. NESTA. <https://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2012/10/The-Open-Book-of-Social-Innovationg.pdf>

Nicholls, A., & Murdock, A. (2012). The nature of social innovation. In A. Nicholls & A. Murdock (Red.), *Social innovation: Blurring boundaries to reconfigure markets* (pp. 1–32). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230367098_1

Rogé, B. (2020). *Deelhebben is niet hetzelfde als deelnemen. Momenten #11*. Demos vzw. https://demos.be/sites/default/files/momenten_nr11_bart_roge.pdf

Socius. (2023). *Naar een eigen visie op de sociaal-culturele rollen*. <https://socius.be/wp-content/uploads/2023/03/Naar-een-eigen-visie-op-de-sociaal-culturele-rollen.pdf>

Spinuzzi, C. (2005). The methodology of participatory design. *Technical Communication*, 52(2), 163–174. https://www.researchgate.net/publication/233564945_The_Methodology_of_Participatory_Design

United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD). (z.d.). *Participatory approaches*. <https://www.unrisd.org/>

Vlaams Patiëntenplatform. (n.d.). *Draaide jij al aan het participatiewiel?* <https://vlaamspatientenplatform.be/nl/advies-en-tips/draaide-jij-al-aan-het-participatiewiel>

Voorberg, W. H., Bekkers, V. J. J. M., & Tummers, L. G. (2015). A systematic review of co-creation and co-production: Embarking on the social innovation journey. *Public Management Review*, 17(9), 1333–1357. <https://doi.org/10.1080/14719037.2014.930505>

World Bank. (1996). *The World Bank participation sourcebook*. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/289471468741587739/the-world-bank-participation-sourcebook>

Urbaniak, A., & Wanka, A. (2023). Participatory approaches in ageing research: An overview. In A. Urbaniak & A. Wanka (Red.), *Routledge international handbook of participatory approaches in ageing research* (pp. 1–14). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003254829>